

В. Кононець,

доктор юридичних наук, професор,
 провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності
 Дніпровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Актуальність теми дослідження. Розуміння затримання як інституту кримінального процесу потребує вирішення наукової проблеми, пов'язаної з уточненням його правової сутності. Водночас розробка такого підходу ускладнюється через низку факторів, серед яких слід виділити полісемантичність терміну «затримання» у законодавстві, наукових дослідженнях та практиці правозастосування; неоднозначність законодавчих норм, які визначають процесуальний характер затримання за підозрою у вчиненні злочину; а також відсутність єдності в наукових підходах до цього питання.

Теоретичною основою дослідження послужили праці українських і зарубіжних процесуалістів, серед яких В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. В. Молдаван, О. В. Негодченко, В. Ф. Опришко, Д. П. Письменний, П. М. Рабинович, Т. В. Садова, В. М. Тertiшник, Ю. О. Тихомиров, Є. А. Тихонова, О. М. Толочко, Ю.С. Шемшученко, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило й інші.

Метою статті є здійснення комплексного теоретичного аналізу системи гарантій забезпечення права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні. Свобода й недоторканність є багатограними правовими категоріями. Говорячи про недоторканність, можна мати

на увазі й недоторканність території держави, недоторканність приватного життя, недоторканність житла й навіть гідності особистості, а також депутатський, суддівський, дипломатичний та інші види імунітету. У контексті дослідження мова піде про свободу й особисту недоторканність (недоторканність особи) як правові категорії.

Кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність. Це право закріплено як в Конституції України (ст. 29), так і в міжнародно-правових актах (ст. 5 Конвенції про захист прав людини й основних свобод (далі – ЄКПЛ), Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини й основних свобод (далі – Протокол № 4 до ЄКПЛ), ст. 5 Загальної декларації прав людини (далі – Декларація), ст. 9 Міжнародного Пакту про громадянські й політичні права (далі – Пакт)).

Тим часом згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, з 24 лютого 2022 року розпочато розслідування 177 882 злочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом, з яких понад 152 тисячі – за фактами порушення законів і звичаїв війни відповідно до 438 статті Кримінального кодексу України. Станом на лютий 2025 року про підозру у вчиненні воєнних злочинів оголошено 800 особам, обвинувальні акти щодо 582 людей передано до суду, а ухвалено обвинувальні вирoki щодо 148.

Зазначені цифри вражають, але статистика безстороння та об'єктивно демонструє, як часто застосовується та продовжується запобіжний захід у вигляді взяття під варту в українському кримінальному процесі.

Українська судова система в стані стагнації і повномасштабне вторгнення РФ за результатами три річної війни дає можливість робити певні висновки. Ці висновки свідчать про слабкість дії норм міжнародного права в реаліях системних порушень росією всіх норм міжнародного права, як під час ведення бойових дій, вчинення насильницьких злочинів та порушення дотримання прав полонених та інших злочинах, і в той же час свідчить про витриманість і стійкість судової системи України в частині застосування запобіжних заходів.

Україна на стражі демократичних засад міжнародного права демонструє як в судовому процесі росіяни мають право на захист, і захищають їх українські адвокати з державної системи надання безоплатної правничої допомоги. В судовому процесі оголошення вироку, передбачає собою наявність конкретних доказів, збирання даних, які б ідентифікували винуватця. Важливими є усні свідчення людей, наявність у слідства фотографій та відео, що допомагає встановити конкретну особу, яка в конкретний час перебувала у тому чи іншому населеному пункті при вчиненні злочину. Що ще раз підкреслює законність винесення клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, продовження терміну утримання під вартою [9].

Війна визначає особливості судового процесу та алгоритму застосування запобіжних заходів до злочинців рф та колаборантів.

У таких умовах стає очевидною потреба у комплексному дослідженні сутності затримання як кримінально-процесуального інституту з акцентом на забезпечення прав затриманого, включаючи право на свободу та особисту недоторканність.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України потребує чіткого дотримання процедур, визначених кримінальним процесуальним законодавством. Зовнішньо затримання уповноваженою службовою особою постає як послідовність регламентованих законом дій, спрямованих на тимчасове обмеження свободи особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

Юридична наука акцентує увагу на необхідності аналізу кожного етапу процесу затримання, оскільки це дозволяє забезпечити баланс між досягненням цілей кримінального провадження та гарантуванням прав і свобод людини. Актуальність цієї проблематики зумовлена недоліками у практичній діяльності уповноважених осіб, які здійснюють затримання, що нерідко призводить до порушення прав людини та основоположних свобод.

У зв'язку з цим вирішення зазначених питань має ключове значення для забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання, а також для підтримання стабільності та правопорядку в державі. Комплексний підхід до аналізу і вдосконалення процедури затримання сприятиме зміцненню гарантій захисту прав особи в кримінальному процесі.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України супроводжується численними проблемами, пов'язаними з недосконалістю законодавчого регулювання та відсутністю єдиних підходів до визначення сутності інституту затримання. Зокрема, у законодавстві не закріплено уніфікованого поняття затримання підозрюваного та комплексного відображення його в нормативних актах, що ускладнює реалізацію цього інституту на практиці.

Існує низка невіршених питань, зокрема щодо визначення фактичних підстав для застосування затримання,

включаючи його превентивні аспекти, а також щодо чіткого визначення кола осіб, уповноважених здійснювати такі дії. Немає передбачених механізмів для забезпечення додаткових гарантій затриманим, які належать до вразливих груп, або врегульованого порядку застосування фізичного захоплення та доставки підозрюваного до органу досудового розслідування.

Додатково виникають проблеми, пов'язані з процесуальним оформленням затримання, зокрема обшуку затриманої особи, а також із забезпеченням своєчасного та належного повідомлення затриманих про їхні права. Вирішення цих питань є критично важливим для дотримання гарантій права на свободу та особисту недоторканність у межах кримінального процесу України [7, 8].

Слід зауважити, що на необхідність вирішення проблеми належного забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України на державному рівні звернено увагу в положеннях Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019) [6].

З огляду на зазначене, актуальність теми та потреба в її комплексному дослідженні, необхідність наукового пошуку шляхів удосконалення забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі в умовах правового режиму воєнного стану не викликає сумніву.

Підводячи підсумки, хочемо резюмувати, що у контексті забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України важливим аспектом є теоретичне осмислення взаємозв'язків між основоположними принципами права та практикою реалізації процесуальних гарантій. Зведення причин порушень лише до недосконалості

окремих норм КПК є непереконливим, оскільки необхідно враховувати більш глибокі концептуальні основи, які визначають сутність затримання як кримінально-процесуального інституту. Використання загальної теорії юридичної відповідальності у структурі правової природи обмеження свободи особи під час затримання в основі виявлення недоліків у практиці застосування заходів примусу.

З метою удосконалення судового контролю, який є важливим важелем під час забезпечення законного процесуального порядку обрання такого запобіжного заходу як затримання особи при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, доцільно зобов'язати слідчого суддю вживати заходів щодо захисту прав людини. У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 193 КПК України ч. 7 такого змісту: «Слідчий суддя, суд розглядаючи клопотання про обрання запобіжного заходу зобов'язані вжити заходів передбачених частиною 1 статті 206 цього Кодексу». Дана пропозиція видається сумнівною з огляду на її потенційне дублювання положень вже існуючих норм, зокрема ст. 206 КПК України, яка покладає обов'язок на слідчого суддю реагувати на факти порушення прав затриманого [4].

При проведенні аналізу практики ЄСПЛ з приводу існуючої в Україні практики затримання особи, що не ґрунтується на чітких і передбачуваних юридичних нормах, і як наслідок – наявності порушень ст. 5 Конвенції, а також звернення уваги на відсутність у національному законі відповідних норм, які б чітко регулювали питання правомірного обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність, слід звернути увагу на роль не лише рішень ЄСПЛ, але й на саму судову установу ЄСПЛ, а також Комітет Міністрів Ради Європи, основним завданням якого є контроль щодо виконання рішень ЄСПЛ та регулювання порядку компенсаційних виплат з державного бюджету.

Стаття представлена для предметного аналізу системи гарантій, щоб забезпечити свободу та особисту недоторканість у межах кримінального провадження. Підкреслюється, що право на свободу та особисту недоторканість є основою міжнародних документів і належить кожній людині.

У статті доведено що, свобода та особиста недоторканність це комплекс юридичних категорій, їх дотримання в порядку кримінального судочинства має важливе значення. Кримінально-процесуальне законодавство України визначає принципи та основи кримінального провадження.

Оголосивши цінність забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні, держава забезпечує підозрюваному гарантії та права, а також передбачає обов'язки державних установ та посадових осіб в рамках кримінального провадження.

Зокрема, підозрюваний, обвинувачений має право: не бути затриманим й взятим під варту без законних на те підстав; бути звільненим після закінчення 60 годин із моменту фактичного затримання, якщо не обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту; бути звільненим після закінчення терміну, на який обрано чи продовжений запобіжний захід у вигляді взяття під варту; оскаржити обрання та продовження запобіжного заходу у вигляді взяття під варту; право на утримання в умовах, що виключають загрозу життю та здоров'ю затриманих і взятих під варту й інші права. Своєю чергою до обов'язків державних органів, органів суду можна віднести перевірку підстав для затримання та тримання особи під вартою в умовах правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: право на свободу, право на особисту недоторканність,

кримінальне провадження, затримання, міжнародно-правові акти, кримінальне процесуальне законодавство, кримінальне судочинство.

Kononets V. Topical issues of ensuring the right to liberty and security of person in criminal proceedings

The article is presented for a substantive analysis of the system of guarantees to ensure freedom and personal integrity within the framework of criminal proceedings. It is emphasized that the right to freedom and personal integrity is the basis of international documents and belongs to every person.

The article proves that freedom and personal integrity are a complex of legal categories, their observance in criminal proceedings is of great importance. The criminal procedural legislation of Ukraine determines the principles and foundations of criminal proceedings.

Having declared the value of ensuring the right of an individual to liberty and personal integrity in criminal proceedings, the state provides the suspect with guarantees and rights, and also stipulates the duties of state institutions and officials within the framework of criminal proceedings.

In particular, the suspect or accused has the right: not to be detained and taken into custody without lawful grounds; to be released after 60 hours from the moment of actual detention, unless a preventive measure in the form of detention has been chosen; to be released after the expiration of the term for which a preventive measure in the form of detention has been chosen or extended, to appeal the selection and continuation of a preventive measure in the form of detention; the right to detention in conditions that exclude a threat to the life and health of detainees and detainees, and other rights. In turn, the duties of state bo-

dies and courts include checking the grounds for the detention and detention of a person in custody under the legal regime of martial law.

Key words: right to liberty, right to personal integrity, criminal proceedings, detention, international legal acts, criminal procedural legislation, criminal justice.

Література:

1. Волков К.Д. *Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 245 с.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.09.2021).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ від 16 грудня 1966 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.09.2021).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2013 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. поточна редакція від 26.12.2024, підстава – 4111-IX

5. РАДА ЄВРОПИ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ Рішення 17.05.1999 Рішення у трьох справах проти Італії URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_369#Text

6. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» Документ 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

7. Kononets V., Pysmennyi O. *Ensuring human rights in Ukraine during the introduction of martial law: constitutional and administrative aspects. Law Jurnal Hukum dan Pemikiran. Journal Title Syariah: Jurnal Hukum dan Pemikiran E-ISSN: 2549-001X DOI Prefix SYARIAH : JURNAL HUKUM DAN PEMIKIRAN Volume 24, No.1, June2024*

8. Moroz, V., Rapova, N., Sharovalova, I., Ishchenko, I., Kurbatova, I. *Protection of human rights and freedoms as a component of the preventive function of the police force: La protecciyn de los derechos humanos y las libertades ccomponente de la funciyn preventiva de los cuerpos de policna. Cuestiones Politicas. 2022. № 40 (74). pp. 383-392.*

9. Brusakova O., Karmaza O., Vasylenko V., Moroz V. *Public Administration and the Protection of Private Rights: Questioning Its Recognition and Application Under Ukrainian Law. Ius Humani. Law Journal. 2022. № 11(1). pp. 29-41.*

10. Кононець В.П. Підходи до розуміння адміністративно-правового механізму забезпечення примусового виконання судових рішень. *Юридична наука. 2020. № 2. С. 161–170.*